

TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİ: HALKBANK MESELESİ

Mehmet Nur Çelikaslan
Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Meslek
Yüksekokulu,
e-mail: phdcelikaslan@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0189-6836

DOI : 10.47358/sentez.2021.20
Makale Türü : Derleme
Gönderim Tarihi:17.05.2021
Revizyon Tarihi:20.06.2021
Kabul Tarihi:25.06.2021

Bu makaleye atıfta bulunmak için:
Çelikaslan, M. N. (2021). Türk-
Amerikan İlişkileri: Halkbank
Meselesi. ETÜ Sentez İktisadi ve
İdari Bilimler Dergisi. Sayı: 4, 61-
73.

 iThenticate

Öz: Bu çalışmada liberal değerleri paylaşan iki müttefik ülke Türkiye ve ABD'nin Halkbank gerilimi örneğinde sergiledikleri yaklaşımlar realist ve liberal uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde incelenecektir. Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden vaka çalışması türlerinden açıklayıcı/tanımlayıcı durum yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde veri toplama amacı ile kullanılan araçlardan olan mülakat yöntemi ve doküman incelemesi ile veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda İki ülke arasında gerçekleşen Halkbank geriliminde ABD tarafının problemleri liberal bir yaklaşımla müzakere ederek çözmek yerine, realist yaklaşımı benimsediği bir olay olduğu tespitine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk-Amerikan İlişkileri, Liberal Yaklaşım, Realist Yaklaşım, Halkbank Krizi, Kazan Kazan

Jel Kodları: F51, F55

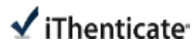
TURKISH – AMERICAN RELATIONS :HALKBANK EVENT

Mehmet Nur Celikaslan
Lect., Gaziantep University, Social
Sciences Vocational School,
e-mail: phdcelikaslan@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0189-6836

DOI : 10.47358/sentez.2021.20
Article Type : Compilation
Application Date: 05.17.2021
Revision Date: 06.20.2021
Admission Date: 06.25.2021

To cite this article:
Celikaslan, M. N. (2021). Turkish-
American Relations: Halkbank
Event. ETU Synthesis Journal of
Economic and Administrative
Sciences. Issue: 4, 45-60.

This article was checked by

Abstract: This study investigates how the tensions between and the conflicting interest of the two allied countries Turkey and the USA sharing liberal values challenge the conceptual framework by looking at their attitude during the crisis of Halkbank event. The current study aims to explore the parties approach to resolving the matter over the Halkbank event brought about by their interests and concerns for national security resulting from the global developments between Turkey and the USA between the years 2002-2020. It is based on the explanatory/descriptive approach under the case study as one of the strategies of the qualitative research designs. The data were collected through interviews and document analysis. The findings show that the USA went for the realist approach rather than a liberal one based on negotiations in resolving matters such as the matter over the Halkbank crisis.

Keywords: Turkey – USA Relations, Liberal Theory, Realist Theory, Halkbank Crisis, Win – Win.

Jel Kodları: F51, F55

GİRİŞ

Türk-Amerikan ilişkilerinin 1 Mart tezkeresi ile başlayan ve günümüze kadar devam eden dönemi, “İlişkinin temellerinin sarsıldığı evre” olarak nitelendirilebilir. 2002 sonrası dönemde 1 Mart Tezkeresi ve akabinde yaşanan Süleymaniye’de yaşanan Türk Askerlerinin başına çuval geçirilmesi olayı, Türkiye’ye yönelik silah ambargoları, Halkbank gerilimi, vize gerilimi, Rahip Brunson olayı, Suriye meselesi ve Türkiye’nin S-400 alımına yönelmesi gibi olaylar ve gerilimler iki ülke ilişkilerinin müttefiklik veya stratejik ortaklıktan adeta “rakip” veya “hasımlık”a dönüşmeye başladığının göstergesi olmuştur. Bu dönemde iki ülkenin yaklaşımlarını etkileyen unsurları ve olayları; Soğuk Savaş sonrası dönemin yarattığı belirsizlik, Türkiye’nin ekonomik gücündeki artış, Türkiye’nin yakın bölgesinde ortaya çıkan güç boşlukları, Türkiye’nin Rusya ve İran ile olan ilişkileri, ABD’nin Türkiye ile olan sorunlarının çözümünde realist dış politika araçlarını kullanmayı tercih etmesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinin bozulması parametreleri üzerinden okumak mümkündür.

Rusya yanında, ekonomik görünümündeki konsolidasyon Türkiye’nin dış politikada daha fazla inisiyatif kullanma isteğini tetiklemiş ve Batı dünyasıyla gerginliğe neden olabilecek bağımsız politikaları öncelmiştir. Diğer bir ifadeyle Türkiye’de dış kaynaklı olduğuna inanılan iç siyasi ve güvenlik merkezli gelişmelerin eşliğinde Türkiye geçmişe oranla Batı odaklı politikalarından ziyade daha fazla inisiyatif kullanabileceği eğilimlere yönelmiştir. Türkiye’nin daha bağımsız bir dış politika izleme arzusunun izlerini Murat Yeşiltaş ve Ferhat Pirinççi gibi akademisyenler tarafından dile getirilen “Türkiye’nin Büyük Stratejisi” kavramı bağlamında da görmek mümkündür (Yeşiltaş ve Pirinççi, 2020:7).

Türkiye’nin iç dinamikleri ve doğrudan Türkiye ile ilintili gelişmeler yanında bölgesel vakalar Türk-Amerikan ilişkilerine şekil vermiştir. Türkiye’nin yakın bölgesinde, 2003 yılında icra edilen Irak müdahalesi sonucunda ortaya çıkan güç boşluğu ve Arap Baharı nedeniyle Suriye ve Libya gibi ülkelerde ortaya çıkan karışıklıklar Türkiye’yi önleyici politika izlemeye itmiştir. Ancak Ortadoğu coğrafyasında ABD, Türkiye gibi Bölgesel güçlerin tayin edici rolüne sıcak bakmadığı bilinmektedir. Çıkarlarını koruma ve bekasına yönelik muhtemel oluşumları baskılama niyetindeki Türkiye ile ABD, zaman zaman çelişen çıkarlar nedeniyle krizler yaşayabilmektedir. Bu bağlamda özellikle Suriye iç savaşı dolayısıyla ortaya çıkan sorunlarda Türkiye ve ABD’nin problemlerin çözümüne ilişkin amaç ve kullanılacak araç konusunda anlaşmazlıklar yaşadıkları görülmüştür. ABD’nin terör örgütü PKK’nın bir kolu olarak nitelendirilebilecek YPG’yi DAEŞ’le mücadele ettiği iddiasıyla desteklemesi Türkiye’nin ulusal güvenlik kaygılarının artmasına neden olmuştur (Demirel, 2020:140). YPG’nin Türkiye’nin bir numaralı güvenlik sorunu olarak görülen PKK ile olan organik bağları nedeniyle Türkiye’de siyasi liderlik ve kamuoyu ABD’nin güvenilir bir müttefik olup olmadığını sorgulamaya başlamıştır.

Türkiye’nin Rusya ve İran ile olan ilişkileri de Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Türkiye’nin ABD için geleneksel rakip olan ve tekrar küresel bir güç olmayı amaçlayan Rusya ile yakınlaşması ilişkiler üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Bu tepkinin yalnızca ABD ile sınırlı olmadığını Ukrayna nedeniyle Rusya’ya yaptırımlar uygulayan AB ile de ilişkilerin gerilmesinde bir etken olduğu görülmektedir. ABD ve Avrupa’nın beklentisi Rusya’ya karşı Türkiye’nin de kendilerine paralel bir tavır alması yönündedir. Türk hükümeti kendisinden

beklenen bu tavrı ancak Kasım 2015 sonrası sınır ihlali yapan Rus uçağının düşürülmesi sonrası dönemde net bir şekilde sergileyebilmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 2016 yılı Mayıs ayında gerçekleşen 10. Balkan Ülkeleri Genelkurmay Başkanları toplantısında yaptığı konuşmada NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg ile aralarında geçen konuşmaya değinerek “Karadeniz’de görünmemeniz Karadeniz’i adeta Rus gölü olarak gösteriyor” şeklindeki ifadelerini Stoltenberg’e aktardığını ifade etmiştir (Aljazeera, 2016).

ABD tarafı için Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında en önemli sorunlardan biri de Türkiye’nin Rusya’ya yöneliminin bir sembolü olarak görülen S-400 hava savunma sistemlerini tedariki meselesidir. Türkiye’nin S-400 hava savunma sistemleri alımına yönelmesi ABD tarafında ciddi rahatsızlık yaratmıştır. Türk-Amerikan ilişkileri yanında dolaylı sorunlar önemli bir girdi olarak ortaya çıkmaktadır. Öyle ki S-400 Füze sistemlerinin alınması sonrasında Türkiye’ye yönelik CAATSA yaptırımları uygulanmaya başlanmış ve Türkiye parasını ödemediği halde F-35 yeni nesil savaş uçağı programından hukuksuz bir şekilde çıkarılmıştır.

Diğer taraftan Türkiye ve ABD arasındaki en büyük gerilimlerden biri de İran’ın içinde olduğu, kamuoyunda Halkbank Davası olarak bilinen süreç olmuştur. Bu sorun hukuki bir problem olmaktan ziyade ABD tarafının gerektiğinde Türkiye’ye karşı kullanabileceği bir dosya görünümü arz etmektedir.

Obama döneminde başlayan ve Trump döneminde devam eden bir olay olarak nitelendirilebilecek Halkbank davasında realist yaklaşımın etkisini açık bir biçimde görmek mümkündür. ABD tarafı Obama döneminde nispeten liberal anlayışa yakın bir duruş sergilemiştir. Ancak bu dönemde Türkiye’yi ziyaret eden ABD’li bürokratların üstü kapalı imalarının liberal anlayışla uyummadığını da belirtmek gerekir. Türkiye’nin İran ile olan ticaretinden duyulan rahatsızlığın ABD yetkililerince her vesile ile dile getirildiği görülmektedir. Bu yaklaşımların liberal ekonomik anlayışın en temel belgelerinden biri olan Washington Mutabakatı ile de ilgisinin olmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Trump dönemi ile beraber İran’a yönelik sertlik yanlısı realist politikanın etkileri Türk-ABD ilişkilerine daha fazla yansımaya başlamıştır.

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ: HALKBANK GERİLİMİ

ABD ile Türkiye arasında yaşanan 2002 sonrası gerilimlerin halkalarından biri de Halkbank olayı olarak nitelendirilen yargı sürecidir. ABD’nin çıkarları ve İran’a yönelik güvenlik kaygıları ile Türkiye’nin ekonomik çıkarları ve kaygıları çatışmıştır.

İran’ın hedefte olmasına yol açan ve hem İran ekonomisinin hem de İran’la ticaret yapma zorunluluğunda olan Türkiye gibi ülkelerin ekonomilerine ciddi zararlar veren gelişmelerin kökenleri 1979 tarihinde gerçekleşen İran Devrimi’ne kadar uzanmaktadır. Devrimden sonra devrik Şah Rıza Pehlevi Kanser tedavisi amacıyla ABD’ne giriş yapmıştır. Dönemin İran yönetimi ise bu olayı kendilerine karşı yapılmış düşmanca bir adım olarak değerlendirmiştir. Kasım ayında bir grup radikal militan ABD Büyükelçiliği’ni basarak 52 Amerikalıyı rehin almış ve devrik Şah’ın İran’a iadesini talep etmiştir. Şah Amerika’dan ayrıldıktan sonraki son durağı olan Mısır’da 1980 yılında kanserden ölmüştür. Amerikalı rehinelere ise 444 gün rehin tutulduktan sonra 1981 yılında serbest bırakılmışlardır (USA TODAY, 2018) Bu olay uzun yıllar sürecektir olan İran ile ABD

arasındaki husumetin tohumlarını ekmıştır. Devrimden sonra ABD ve İsrail düşmanlığı İran Dış Politikası'nın temel ilkelerinden biri haline gelmiştir. Bu düşmanlık en somut bir biçimde A. Humeyni'nin demeçlerinde görülebilir.

Amerikan rehineleri yanında, İran'ın nükleer programı ABD ile ilişkileri gererken sorunun olumsuz sonuçları Türkiye'yi de etkilemiştir. İran'ın nükleer enerjiye olan ilgisi Şah dönemine kadar uzanmaktadır. İran Şahı'nın nükleer enerjiyi kullanma hedefi hem İran'ın bu konuda gerekli altyapısının olmaması hem de bu enerjinin büyük güçlerin tekelinde olması nedeniyle başlangıçta sonuçsuz kalmıştır. 1970'li yıllarla beraber özellikle 1973 petrol krizinden sonra İran'ın artan gelirleri onun nükleer enerji alanında çalışma konusunda cesaretlendirmiştir. Şah döneminde ABD ile bu konuda işbirliği yapılmıştır. 1979 İran Devrimi ile beraber bu alanda Amerika ile yapılan iş birliği sona ermiştir. Devrimden sonra İran başta Almanya olmak üzere Fransa ve İsveç'ten yarım kalan tesislerin tamamlanması konusunda yardım talep etmiştir. Girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine 1995 yılında konu ile ilgili olarak Rusya ile bir anlaşma yapmıştır. İran yalnızca Rusya ile değil Çin ile de iş birliğine gitmiştir. İran'ın uranyum zenginleştirme tesislerini ortaya çıkmasıyla beraber 2000'li yıllara doğru bu konudaki gerilim giderek artmıştır. İran'ın radikal dini yorumu, nükleer çalışmaları ve balistik füze geliştirme programı nedeniyle İsrail ve Amerika tarafından tehdit olarak algılanmaktadır (Kibaroglu, 2013:1-8). Amerikan tepkisinin somut bir ifadesi olarak ABD Başkanı G.W. Bush 29 Ocak 2002 tarihinde gerçekleştirdiği bir konuşmasında Irak ve Kuzey Kore ile birlikte İran'ı "Şeytan Ekseni" ülkeleri olarak nitelendirmiştir (YouTube, 2013). G.W. Bush bu devletlerin terörizmi desteklediklerini, kitle imha silahları elde etmeye çalışarak dünya barışını ve güvenliğini tehdit ettiklerini öne sürmüştür.

İran yıllarca nükleer alandaki çalışmalarının askerî değil barışçıl amaçlarla olduğunu ileri sürmüştür. Obama döneminde İran ile nükleer alana yönelik bir anlaşma imzalanmış ancak D. Trump göreve geldikten sonra bu anlaşmayı tanımadığını deklere etmiştir. 8 Mayıs 2018 tarihinde D.Trump İran'ın terörü desteklediğini, balistik füze geliştirme peşinde olduğunu ve yapılan anlaşmanın buna zemin hazırladığını gerekçe göstererek Obama döneminde İran ile yapılmış olan anlaşmadan çekildiğini açıklamıştır. D.Trump'un nükleer silah geliştirme faaliyetlerinden dolayı İran'a yaptırım uygulanacağını ilan etmesi üzerine Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres, D.Trump'ın kararında dolayı derin endişe duyduğunu dile getirmiştir (NTI, 2019).

ABD'nin İran'la olan mücadelesinin yalnızca resmi devlet kurumları ile sınırlı olmadığı söylenebilir (UANI, 2019). ABD'nin İran'la mücadelesinin bir ayağını da United Against Nuclear Iran (UANI) gibi devlet dışı kuruluşlar oluşturmaktadır. 2008 yılında kurulan UANI İran rejiminin ekonomik ve diplomatik olarak izole edilmesi ve illegal olarak tanımladığı nükleer silah geliştirme faaliyetlerinden caydırılmasını kendisine temel amaç olarak belirlemiştir. UANI üyeleri arasında ABD Hazine Bakanlığı terörün finansmanı uzmanlarından Avi Jorisch, eski Mossad Başkanı Meier Dagan, D. Trump'ın eski Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton gibi isimler yer almaktadır.

ABD'nin İran'la olan mücadelesi yalnızca BM yasaları çerçevesindeki yaptırımlardan ibaret değildi. ABD aynı zamanda Uluslararası Acil Ekonomik Güç Yasası (International Emergency Economic Powers Act) gibi kendi yasalarını dayanak göstererek İran'la mücadele etmiştir. ABD hukukun bir parçası olan bu yasal düzenlemeler Hakan Attila'nın tutuklanması ve Halkbank olayı olarak bilinen davalar sürecinin gerekçeleri oluşturulmuştur. Halkbank olayı olarak

isimlendirebileceğimiz yargı sürecinde, Amerikan tarafı, Türkiye'yi İran'a yönelik ambargoyu Halkbank aracılığıyla delerek Amerikan ekonomisini zarara uğratmakla itham etmiştir. Bu iddia ile New York bölge mahkemesi Halkbank'ın Genel Müdür Yardımcısı M. H. Atilla'yı yargılayarak cezalandırılması yönünde karar vermiştir. 27 Mart 2017 tarihinde JFK hava alanında tutuklanan H. Atilla 2019 yılında serbest bırakılmıştır. Ancak Türk yetkilileri bu olayı Amerika'daki Türkiye karşıtı çevrelerin bir komplosu olarak değerlendirmiştir (Atlantic Council, 2018). ABD yönetimi Adalet Bakanlığı Halkla İlişkiler Ofisi aracılığıyla 3 Ocak 2018 tarihinde dava ile ilgili yayınladığı basın bildirisinde kendi açısından Hakan Atilla ve Halkbank davasını gerekçelendirmeye çalışmıştır. Bu açıklamada Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın 1979 yılından beri İran'ı Amerika'nın ulusal güvenliği, ekonomisi ve dış politikasına yönelik olarak olağan dışı bir tehdit olarak tanımladığına vurgu yapılmıştır. Açıklamada bu tehdide yönelik olarak Amerikan hükümetinin Uluslararası Acil Ekonomik Güç Yasası (IEEPA) kapsamında bazı yaptırımlar getirdiği belirtilmiştir. Bu yaptırımlara göre Amerika Birleşik Devletleri ve Amerikalı şahıslar ile İran hükümeti ve İranlı şahıslar arasında finansal işlemler yasaklanmıştır. Hakan Atilla 2010-2015 yılları arasında Reza Zarrab ile beraber oluşturdukları organizasyonla Amerikan finans kurumlarını ve uluslararası finans ağlarını kullanarak İran'a yasadışı para aktarılmasını sağlayan yasaklı finansal işlemleri gerçekleştirmekle suçlanmıştır. Bu yolla H. Atilla'nın Amerikan yaptırımlarını ihlal ettiği iddia edilmiştir. H. Atilla'nın bu işi yaptırımların istisnası olan yiyecek maddeleri ile ilgili insani yardım adı altında sahte evrak düzenleyerek gerçekleştirdiği öne sürülmüştür (Department of Justice, 2018).

H. Atilla ve Türk Hükümeti için sıkıntı yaratan bir durum da R. Zarrab'ın itiraflarıydı. R. Zarrab pişmanlık yasasından faydalanarak Amerikan Hükümeti ile iş birliği yapmış, İran'a yönelik ambargoyu H. Atilla ile beraber deldiklerini iddia etmiştir. Atilla Güney New York Bölge Mahkemesi tarafından 3 Ocak 2018 tarihinde kendisine yöneltilen altı suçlamanın beşinden suçlu bulunmuştur (Casetext, 2018). H. Atilla'nın suçsuz bulunduğu tek iddia kara para aklama suçlaması olmuştur. R. Zarrab mahkeme ile iş birliğini öngören savunma anlaşmasından yararlanarak kendisine yöneltilen suçlamaları kabul etmiş ve tanık sıfatı ile ifadeler vermeye başlamıştır.

Halkbank konusunda Türk hükümetinin resmi tezlerinin büyük ölçüde Selva Tor tarafından dile getirilen görüşlerle örtüştüğü söylenebilir. Selva Tor web sayfasında konu ile ilgili şu görüşleri ifade etmiştir;

"ABD'nin, Türkiye'nin 2009 tarihinden itibaren izlemeye çalıştığı bağımsız dış politika hamlelerine finansal güç araçlarını kullanarak müdahale ettiği görülüyor. ABD'li üst düzey finans yetkililerinin 2009-2013 döneminde Türkiye'ye sık sık yaptıkları ziyaretler ve ekonomi yönetiminden sorumlu Ali Babacan ve Mehmet Şimşek gibi isimlerle yaptıkları görüşmelerin ana gündemi İran ambargosu nedeniyle Türkiye'nin izleyeceği rotaya ilişkin uyarı amaçlı hamleler olarak değerlendirilebilir. 2013 tarihine kadar taraflar arasında İran ambargosu etrafında şekillenen finansal yaklaşımlar arasındaki uyumsuzluk 2014 yılından sonra yerini derin bir çatışmaya bırakmıştır. Bu konuda 17-25 Aralık operasyonları ve Bankalar Yeminli Murakıbu Osman Zeki Canitez'in hazırlamış olduğu bilirkişi raporlarının önemli etkisi olduğu söylenebilir. Z. Canitez yazdığı bilirkişi raporunda İran'a yapılan petrol ve doğalgaz ödemelerine yönelik olarak sanki kara para aklama işlemi yapılmış gibi yanıltıcı ve imalı ifadeler kullanmıştır. H.

Atilla'nın nitelikli banka dolandırıcılığı ile değil ABD hukukunun bir parçası olan IEEPA'yı ihlal ile suçlanması çelişki yaratmıştır. Atilla ne ABD vatandaşıdır ne ABD'de yaşamaktadır ne de ABD sermayeli bir şirkette yöneticidir. Ayrıca işlemlerini ABD sermayeli bir şirket aracılığıyla da yapmamıştır. H. Atilla'nın yargılanması ile ilk defa ABD vatandaşı olmayan bir kişi IEEPA'yı ihlalle suçlanmış ve cezalandırılmıştır. H. Atilla bu transfer işlemlerinin bir aşamasında ABD doları kullanıldığı iddiası ile IEEPA ile ilişkilendirilmiştir. Aynı şekilde BM gözetimindeki meşru İran petrol ve doğalgazının satışından elde edilen gelirlerinin uluslararası finansal sistemde dolaşımına aracılık eden Halkbank'a yönelik suçlamalar da hukuki dayanaktan yoksun ve haksız girişimlerdir. 2008 yılında Deutsche Bank'ın IEEPA'yı ihlalle ilişkilendirilerek 10 milyar dolar ceza verilmiş olması konunun ciddiyeti ve bu problemin Türkiye'nin milli menfaatleri ve ekonomisi herhangi bir zarar görmeden müzakereler yoluyla çözülmesi gerektiğini göstermektedir" (Tor, 2017).

New York Güney Bölgesi Federal Mahkemesi'nde devam eden Halkbank davası ile ilgili olarak yargıç Richard Berman'ın Halkbank'ın ya gelip mahkemeye katılmasına veya mahkemede bulunmadığı takdirde bunun sonuçlarına katlanacağı yönündeki görüşleri 26 Aralık 2019 tarihinde basına yansımıştır. 19 Aralık 2017 tarihinde Halkbank avukatları bir üst mahkemeye başvurmuştur. Avukatların talebi R. Berman'ın bir üst mahkemeden gelecek karara kadar hiç bir işlem yapmaması, Halkbank'ı çağırılmaması yani bir anlamda yargılama sürecini bir üst mahkemeden gelecek karara kadar durdurması yönündedir. Ancak R. Berman bir üst mahkemeye başvurulmasının kendi mahkemesindeki yargısal süreci durdurmayacağını ve yargısal sürecin işleyeceğini ifade etmiştir. R. Berman Halkbank'ın kendi yargı alanına girmediği ve New York ile ilişkisi olmadığı yönündeki itirazlarını da ret etmiştir. R. Berman karar gerekçelerini beş sayfalık bir metin hâlinde açıklamıştır. Yargıç açıklamalarında 2010-2016 yılları arasındaki görüşmelere ve özellikle son iki yılda Halkbank'ın temsilci firması King-Spalding aracılığıyla ABD makamları nezdinde yaptığı görüşmelerden bir sonuç çıkmadığı için bu davanın açıldığına vurgu yapmıştır. Hukuk çevreleri yargıcın Halkbank'ı birçok kez mahkemeye davet ettiğini ancak her seferinde yapılan tebligatların reddedilmesinin yargıç üzerinde bir kızgınlık etkisi yaratmış olabileceği görüşünü dile getirmiştir (Kamiloğlu, 2019).

Halkbank davasını yürüten savcılar 21 Ocak 2020 tarihinde kara para aklama suçlamaları yönelttikleri Halkbank'ın mahkemeye gelmediği, suçlamalara cevap vermediği için her gün katlanarak artacak şekilde 1 milyon dolar para cezası ile cezalandırılmasını mahkemeden talep ettiler (Günay, 2020). Halkbank için olumsuz olarak nitelendirilebilecek gelişmeler bir diğerini izlerken 3 Şubat 2020 tarihinde Temyiz mahkemesi Halkbank'ın başvurusunu kabul etti. Halkbank yaptığı başvuruda kısıtlı ve özel yargılama talebinde bulunmuştu. Temyiz mahkemesinin Halkbank'ın başvurusunu kabul etmesi davanın Temyiz mahkemesinden gelecek karara kadar durması anlamına geliyordu. Halkbank'ın arzu ettiği yönde lehine bir karar çıkmaması durumunda Federal mahkemede dava kaldığı yerden devam edecekti. 22 Şubat tarihinde temyiz mahkemesinin Halkbank'ın taleplerini reddettiği bilgisi basına yansıdı. Bu haber Halkbank davasının alt mahkemede kaldığı yerden devam edeceği anlamına geliyordu. Bu bilginin kamuoyuna yansımaları üzerine sosyal medyada dava için Demokles'in sopası yorumları yapılmıştır (Günay, 2020).

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmanın konusu Türk-Amerikan ilişkilerinde 2002 sonrası dönemde yaşanan gerilimler zincirinin halkalarından birisi olarak nitelendirilebilecek Halkbank geriliminde tarafların sorunun çözümü için liberal bir yaklaşım sergileyip sergilemediklerini incelemektir.

Bu amaçla doküman incelemesi ve konunun uzmanlarıyla mülakatlar yapılarak elde edilen bulgular çerçevesinde konu ile ilgili tartışmalara katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı, özellikle 2002-2020 döneminde Türkiye ve ABD arasında küresel gelişmelerden kaynaklı farklılaşan ulusal güvenlik kaygıları ve çıkarlarının neden olduğu Halkbank Gerilimi konusunda sorunun çözümü için tarafların liberal bir yaklaşımı mı yoksa realist bir yaklaşımını mı tercih ettiklerini incelemektir. Bu çerçevede, nitel araştırma desenlerinden vaka çalışması türlerinden açıklayıcı/tanımlayıcı durum yöntemi kullanılacaktır. Bu yöntemde veri toplama amacı ile kullanılan araçlardan olan mülakat yöntemi ve doküman incelemesi ile veri toplanmıştır.

Araştırmanın Veri Toplama Aracı

Bu veriler için, Türk-ABD ilişkileri alanında uzman olan Sabah Gazetesi Washington eski temsilcisi Ragıp Soylu, ABD Türk Mirası Vakfı Başkanı Ali Çınar ve NTV Washington Temsilcisi Hüseyin Günay ile açık uçlu sorulara dayalı mülakat gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, literatürdeki çalışmalar ile kamu erişimine açık olan bilgi/belge ve dokümanlardan istifade edilmiştir, Türk yönetici ve siyasetçilerinin demeçlerini içeren metinler incelenmiş, ilgili yöneticilerinin ve kurumlarının sosyal medya hesapları üzerinden yaptıkları paylaşımlar ve bahse konu vakayla ilgili ciddiyeti ve saygınlığıyla bilinen yayın organlarında yer alan haberlerden yararlanılmıştır. Verilerin analizi ve yorumlanmasında betimsel-yorumlayıcı analiz tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Halkbank gerilimi konusunda uzmanları şu görüşleri ileri sürmüşlerdir;

Ali Çınar (Mülakat, 30 Aralık 2019):

“Obama döneminde artırılan yaptırımlar İran’ı geri adım atmaya zorlamıştı. Hatta masaya oturmaya zorlamıştı. Başta nükleer olmak üzere birçok konuda İran geri adım atmıştı. Demokratlar İran’a karşı daha yumuşak bir politika izler iken, Cumhuriyetçiler İsrail’in de yoğun baskısı ile İran’a karşı daha

sert adımlar atılmasını istemiştir. Başkan Trump ile birlikte nükleer anlaşmanın ortadan kaldırılması ve yaptırımların daha sert bir şekilde devreye sokulması söz konusu olmuştur.”

Ragıp Soylu (Mülakat, 27 Aralık 2019):

“Halkbank meselesi oldukça ilginç bir mesele. Meseleye isterseniz biraz ABD’den yaklaşalım. Bu dava New York Güney Bölgesi Savcılığı tarafından başlatılıyor. Amerika’da her ne kadar eyalet savcıları kendi içlerinde bir özerkliğe sahip olmuş olsalar da belli başlı uluslararası davalarda ABD Adalet Bakanlığı’nın da bir söz söyleme hakkı oluyor. Biz bunu nereden anlıyoruz? Benzer bir durum Obama yönetimi zamanında Obama İran’la anlaşmaya çalışırken söz konusu oldu. Hizbullah ve İran’la ilgili olan bazı kişi ve kuruluşların terör örgütlerine narkotik yollarla para kaçırdıkları, kaynak sağladıklarına ilişkin soruşturma açılmak isteniyor. Fakat o zaman Obama yönetimi İran ile imzalayacakları nükleer anlaşmayı kötü etkileyebileceği mülahazasıyla bu dosyaların ve soruşturmanın açılmasını engelledi. İşte yine aynı sıralarda Türkiye ile ilgili Halkbank’a karşı bir soruşturma başlatılması durumu söz konusu oldu. Obama yönetimi burada soruşturmanın başlatılmasını engellemiyor, New York Güney Bölge Eyalet Savcısı’nın bu soruşturmayı başlatmasına izin veriyor. Bir anlamda bloke etmeyerek emir vermiş oluyor.

Tabi bu soruşturmayı destekleyen pek çok grup var. Mesela The Foundation for Defense of Democracies adlı grup bunlara bir örnek olarak verilebilir. Bu grup ABD hükümetine çok yakın bir grup. Bunlar çok uzun seneler meseleyi oldukça detaylı ele alan İngilizce makaleler de yayınlamaya özellikle Amerikan toplumu, Amerikan Adalet Bakanlığı ve Amerikan Hazine Bakanlığı çevrelerinde bir kamuoyu yarattılar. Bu grup İran yaptırımları konusunda yaptığı araştırmalarla biliniyor. ABD Kongresi’nin, Türkiye’yi cezalandırmak isteyen grupların ABD Hazine Bakanlığı ve buradaki mahkemeden Türkiye aleyhine çok ciddi bir sonuç çıkmasını istediğini biliyoruz.”

Hüseyin Günay (Mülakat, 20Aralık 2019):

“Halkbank’a verilecek bir cezanın Türk-Amerikan ilişkileri açısından kırılmanın ötesinde ilişkilerin altına dinamit koymak anlamını gelecek sonuçlar yaratacağını düşünüyorum. Bu davanın siyasi bir dava olduğunu da söylemek zorundayım.”

İran’a yönelik yaptırımlar ve Halkbank geriliminin nedenlerine ilişkin olarak uzmanlar tarafından ileri sürülen görüşlerle ilgili olarak şunları ifade etmek mümkündür;

Ali Çınar, Donald Trump’ın yönetime gelmesi ile ABD’nin İran konusundaki yaklaşımının değiştiğine dikkat çekmektedir. Çınar, Demokratlar İran’a karşı yumuşak bir politika izlerken D. Trump’ın yönetime gelmesi ile beraber İran’a karşı daha sert bir politika izlendiği ve bu

doğrultuda daha sert yaptırımlar uygulanma yoluna gidildiği argümanını dillendirmektedir. A. Çınar ayrıca bu yaklaşım değişiminin temelindeki İsrail etkisine dikkat çekmektedir.

Ragıp Soylu ise B. Obama yönetiminin İran'a karşı daha ılımlı bir politika izlediği argümanına katılırken Türkiye'ye karşı aynı tavrı sergilemediği düşüncesindedir. B. Obama döneminde Türkiye'ye yönelik olarak İran için izlenen anlayışa benzer yaklaşımların sergilenmediğini ve bunun Halkbank davasına giden sürece yol açtığına altını çizer. R. Soylu ayrıca İran karşıtı olan İsrail yanlısı grupların faaliyetlerinin de bu süreçte etkili olduğunu ileri sürmektedir. R. Soylu'nun dikkat çektiği üçüncü faktör ise ABD Kongresi'nin rolüdür. R. Soylu Kongre içerisindeki Türkiye karşıtı grupların çalışmalarının da Halkbank davası gibi Türkiye aleyhindeki gelişmelerin ortaya çıkmasında önemli rol oynadığını düşünmektedir.

Hüseyin Günay ise Halkbank davasının siyasi bir dava olduğu argümanını dillendirir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Konuya ilişkin dış politika analizi çerçevesinde İran'a yönelik ambargolar ve Halkbank sorunun nedenlerine ilişkin olarak şu görüşleri ifade etmek mümkündür;

- Lider faktörü: İran ve Halkbank meselesinde ABD tarafının Obama döneminde nispeten müzakereleri önceleyen bir duruş sergilediği söylenebilir. Ancak bu dönemde Türkiye'yi ziyaret eden ABD'li bürokratların üstü kapalı imalarının olduğunu da ifade etmek gerekir. Bu dönemde Türkiye'nin İran ile olan ticaretinden duyulan rahatsızlığın ABD'li yetkililerce her vesile ile dile getirildiği görülmektedir.

ABD yönetimi özellikle D. Trump dönemi ile birlikte İran ile olan ilişkilerinde diplomasiyi önceleyen bir yaklaşım izlemek yerine sonuç almak için askerî seçenekte dâhil olmak üzere bütün sert etki araçlarını kullanmaya hazır bir tavır sergilemeye başlamıştır. ABD yönetiminin İran'a yönelik sertleşen tavrının Halkbank davası olarak bilinen süreci tetiklediği söylenebilir. Türk ve Amerikan kamuoyunda tartışılan konulardan biri de Halkbank konusunda Trump'ın Türkiye'ye yönelik korumacı bir tavır takındığı hususudur.

Her ne kadar John Bolton yazdığı kitapta Trump'ın Türkiye'ye Halkbank konusunda yardımcı olmaya çalıştığına ilişkin birtakım iddialar ileri sürülmüşse de gerek M. Hakan Atilla'nın tutuklanması gerekse banka ile ilgili yargısal sürecin halen devam ediyor olması D. Trump'ın bu konuda yeterince etkin olmadığını göstermektedir. D. Trump'ın dış politikayı ilgilendiren bu konularda etkinliğini sınırlayan iki faktörden söz edilebilir. Obama zamanında İran ile yürütülen nükleer görüşmeler nedeniyle İran'ı görüşme masasında tutma konusundaki devlet politikasına paralel olarak Amerikan yargı makamlarının da bir ölçüde hassasiyet sergiledikleri görülmektedir. D. Trump'ın göreve geldikten sonra İran ile müzakereleri sonlandırması ve sert bir tutum takınması yargı makamlarının İran ile ilişkilendirilen Halkbank'a yönelik tavrının sertleşmesine ve yargı sürecinin başlamasına neden olmuştur. İkincisi ise 2015 tarihine kadar iki ülke arasında genel olarak olumlu seyreden ilişkilerin bozulmasıdır. Suriye meselesi nedeniyle Türk ve Amerikan tarafları birbirlerinin müttefiklik konumunu sorgulamaya başlamışlardır. Suriye nedeniyle gerilen ilişkilerin Halkbank davası ile ilgili süreci etkilediği düşünülebilir.

- Ulusal çıkar farklılıkları ve Türk ekonomisi'nin içinde bulunduğu koşullar: ABD'nin Türkiye'yi İran'a yönelik ambargolara yönlendirmesi kendisi açısından ulusal çıkarları ile uyumlu bir politika olarak görülebilir ancak bu realist yaklaşım Türkiye'nin ulusal çıkarları ile uyuşmamaktadır. Türkiye'deki yüksek işsizlik oranı ve ekonomik kırılabilirlik ambargolara uymanın Türkiye'ye maliyeti üzerinde çarpan etkisi yaratmaktadır. Ambargolara ilişkin olarak ABD'nin Türkiye'ye ekonomik kayıpları için alternatif olacak bir seçenek sunmaması ve Türkiye'nin İran'a yönelik ambargolar nedeniyle sürekli 'kaybeden' tarafta olma görünümü ilişkilerde sorunlara yol açmaktadır.

- İran'a yönelik dış politika farklılıkları: ABD 1979'dan beri gerek BM nezdinde girişimleri gerekse IEEPA gibi kendi yasal düzenlemeleri ve UANI gibi kuruluşlar aracılığıyla İran'la top yekûn bir mücadele içinde olduğu görülmektedir. Özellikle İran ile İsrail arasında Ortadoğu'daki güç mücadeleleri ve gerilimlerin ABD'nin İran'a yönelik politikalarının şekillenmesini etkilemektedir.

Türkiye ise tarihte pek çok kez İran ile savaşmış ve sonuçta her iki taraf ortak bir anlayış ile 1639 tarihinde Kasr-ı Şirin antlaşmasını imzalamışlardır. Bu tarihten sonra taraflar birbirlerine yönelik olarak karşılıklı saygı ilkesine dayalı bir ilişki geliştirmişlerdir. Her ne kadar 80'li yıllarda İran'ın rejim ihraç etme çabaları diğer komşularını olduğu gibi Türkiye'yi de rahatsız etmişse de İran'ın bu çabalarının etkisi çok sınırlı olmuştur.

Türkiye'nin dış politikası her ne kadar baştan beri İran'ın istikrarından yana ise de özellikle Irak Savaşı'ndan sonra Ortadoğu coğrafyasındaki savrulma Türkiye'nin İran'a yönelik her türlü girişime çok daha temkinli yaklaşmasına yol açmıştır. Türkiye İran'a yönelik askerî operasyonlara bölgeyi istikrarsızlaştıracağı ve yeni güvenlik sorunlarına yol açacağı endişesiyle olumsuz bakmaktadır.

- ABD medyası ve İran karşıtı grupların faaliyetleri: ABD medyası ve özellikle İran'ın nükleer faaliyetleri ile mücadeleyi kendisine amaç edinmiş grupların faaliyetleri de İran ve onunla ilişkili ülkelere yönelik olarak ABD kamuoyunda olumsuz bir algı oluşturmaktadır. Steven Cook gibi düşünce kuruluşlarının uzmanları da Trump'ın İran'a yönelik ambargonun aşılmasının sonuçlarını bir türlü anlayamadığını ileri sürmüşlerdir.

Liberal küresel değerlerin başında ülkeler arasında gerçekleşecek ekonomik aktivitelerin ve karşılıklı ekonomik bağımlılığın bu ülkeler arasında barışın tesisine hizmet edeceği varsayımı gelmektedir. ABD küresel liberal değerlerin aksine İran'a yönelik ekonomik yaptırımlar uygulamak gibi realist politikaları tercih etmiştir. Türkiye'nin ise liberal değerler ışığında bakılacak olursa İran ile ticaret yapması hem ekonomik hem de ulusal güvenlik yaklaşımları bakımından daha akılcıydı. ABD sadece Türkiye'ye müttefiklik ilişkileri bağlamında kendi realist politikalarına uygun bir yol haritası izlemesini teklif etmemiş aynı zamanda kendi politikalarını benimsemesi için Türkiye'ye ekonomik yaptırımlar uyulamaya çalışmak gibi realist yaklaşım araçlarını kullanma yoluna gitmiştir. ABD'nin yaptırım gibi realist politika araçlarının uygulanmasına gerekçe oluşturmak için kullandığı IEEPA gibi iç hukukunun bir parçası olan yasal düzenlemelerde küresel liberal değerlerle çelişmektedir. Türkiye İran konusunda yaptırımlarla ilgili olarak BM yasaları çevresinde üzerine düşen bütün yükümlülükleri eksiz olarak yerine getirmiştir. Liberal anlayışta uluslararası hukuk kurallarına uyma ve ortak hareket esastır.

ABD'nin uluslararası hukuku ve uluslararası camiyayı göz ardı eden yaklaşımları BM yöneticilerini de tedirgin etmiştir. ABD'nin iç hukukunu çıkarlarını elde etmek amacıyla kullanması liberal anlayışın hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü prensipleri ile çelişmektedir. ABD'nin Halkbank olayı ve Hakan Atilla davasındaki yaklaşımı hukukun dış politika aracı olarak kullanıldığı izlenimini uyandırmaktadır. ABD yalnızca hukuku bir araç olarak kullanmamış ama aynı zamanda küresel finansal sistemdeki düzenleyici rolünü ve egemen konumunu Türkiye örneğinde realist bir güç aracına dönüştürmüştür.

KAYNAKÇA

Demirel, M. (2020). *Bir Uluslararası Güvenlik Sorunu Olarak Terörizm*. Ed. : H. Karaaslan ve Demirel, M., Güncel Uluslararası Güvenlik Sorunları, Nobel Yayıncılık. Ankara.

Yeşiltaş, M. ve Pirinççi, F. (2020). *Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin Büyük Stratejisi*. SETA Kitapları. İstanbul.

- <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogandan-natoya-karadeniz-cagrisi>(Erişim Tarihi:21.03.2021)
- <https://www.usatoday.com/in-depth/news/world/inside-iran/2018/08/29> (Erişim tarihi: 10.09.2019)
- <https://www.youtube.com/watch?v=btkJhAM7hZw> (Erişim tarihi:10.09.2019)
- <https://www.nti.org/learn/countries/iran/nuclear/> (Erişim tarihi: 27.07.2019).
- <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/us-turkey-relations>(Erişim tarihi: 30.08.2019).
- <https://www.justice.gov/opa/pr/turkish-banker>(Erişim tarihi: 21.09.2020).
- <https://casetext.com/case/united-states-v-atilla>(Erişim tarihi: 11.09.2019).
- <https://selvator.com/hakimda/> (Erişim tarihi: 09.11.2019).
- <https://www.amerikaninresi.com/a/yargic-halkbank-a-zaman> (Erişim tarihi: 27.12.2019).
- <https://twitter.com/huseyingunayDC/status/1219690625706135553>(Erişim tarihi: 22.01.2019).
- <https://twitter.com/huseyingunayDC/status/1231075442658025473>(Erişim tarihi: 22.02.2020).